

UDK 27-423.57/58-587.5-276.66Hildegardis Bingensis
Primljeno: 17. 5. 2019.
Prihvaćeno: 7. 4. 2020.
Izvorni znanstveni rad

ZOOANTROPOMORFIJA U VIZIJI SV. HILDEGARDE IZ BINGENA

Marija-Ana DÜRRIGL

Staroslavenski institut
Demetrova 11, 10 000 Zagreb
duerrigl@stin.hr

Sažetak

U svojem djelu *Liber vitae meritorum* (*Knjiga životnih zasluga*, LVM), nastalu vjerojatno između godina 1158. i 1163., njemačka vizionarka, teologinja, književnica i skladateljica sv. Hildegarda iz Bingena (1098. – 1179.) u maštovitim i dramatičnim slikama opisala je viđenje sukoba grijeha/prijestupa i vrlina. Ukazanja su u viziji prikazana antropomorfno i zoomorfno te se prikaze može nazvati antropozoomorfima jer izgledaju poput životinja, ali izgovaraju ljudske misli i osjećaje, i to ljudskim jezikom. Neka od njih imaju izgled jedne ili više životinja, a neka su spoj životinje i čovjeka, npr. mladića i raka. Riječ je, dakle, o oživotvorenim grijesima koji izgovaraju dojmrljive monologe u kojima se predstavljaju i opravdavaju. Iz oblaka im odgovaraju nevidljive kreposti i kore ih. Osim tih *opisa*, Hildegarda donosi i individualna, poetična, a teološki vrlo fundirana *tumačenja* izgleda tih bića: zašto se pojedini grijeh može opisati kroz izgled – a zapravo kroz predodžbu – pojedine životinje. Riječ je redovito o životinjama iz realnog svijeta, a ne o mitološkim životinjama. Kroz *animalno* Hildegarda iz Bingena progovara o duboko *ljudskom* značaju grešnosti, a u djelu *Liber vitae meritorum* stvorila je jedinstvenu antropomenažeriju u europskoj srednjovjekovnoj književnosti.

Ključne riječi: Hildegarda iz Bingena, vizija, grijesi, alegorija, životinje, čovjek.

Uvod

Lani se, 17. rujna 2019., navršilo 840 godina od smrti sv. Hildegarde iz Bingena, njemačke mističarke, teologinje, skladateljice i autorice prirodno-filozofijskih djela.¹ Godine 2012. papa Benedikt XVI. uzdignuo ju je na čast crkvene naučiteljice.

¹ O različitim Hildegardinim djelatnostima vidi u: Barbara NEWMAN (ur.), *The Voice of the Living Light: Hildegard of Bingen and her World*, Berkeley, 1998.

Danas je Hildegarda, nažalost, poznatija po populariziranim izdanjima raznoraznih savjeta za zdrav i uravnotežen život te kulinarskim receptima;² međutim, središnji dio njezina opusa ostaje izvan dovida. Za života je bila štovana, a slovila je za osobu snažnoga i neovisnog karaktera, što joj je katkad bilo i zamjerano. Njezin je jezik izvoran i svjež, premda ga kadšto nije lako odgonetnuti, i ne iznenađuje da su se dugo vremena njezinim opusom bavili jedino učenjaci. No, ona nije bila mističarka zatvorena u sebe ili u svoj uži krug. O tome svjedoče stotine pisama koje je izmjenjivala s različitim ljudima od papa i careva preko opata i redovnica do »običnih« ljudi koji su u nje tražili savjet. Uvijek je propovijedala pobožnost, pokajanje i nastojanje oko duhovnoga, pa i svjetovnog, političkog, mira. Daleko od kakve egocentrične mističarke bila je opaticom dvaju samostana gotovo četrdeset godina, a nekoliko je puta i putovala i javno govorila (»propovijedala«) u samostanima i crkvenim kaptolima.

Posjedovala je golemo znanje iz različitih područja, a najznačajnija je svoja djela oblikovala u književnom žanru *vizija*. Riječ je o trima opsežnim knjigama: *Scivias*, zapravo crkveno učenje pomoću alegorijskih slika, egzempla, pa čak i stihova; *Liber vitae meritorum* (djelo predstavlja kršćanske moralne datosti s bogatom simbolikom); te konačno *Liber divinorum operum* (najzrelije njezino i najhermetičnije djelo, s namjerom da poveže mikrokozmos i makrokozmos na gotovo »znanstven« način). Sve su to poticajni ali i višeslojni spojevi vizija (kao doživljaja), teoloških i moralnih promišljanja te nadahnutoga književnog izričaja. Najsazetije bi se moglo kazati kako sve njezine vizije (koje je, kako sama inzistira, doživljavala pri punoj svijesti, a ne u ekstazi) uključuju ne samo vizionarski doživljaj nego otvaraju put k znanju i spoznaji. Vizija i vjera uključuju i razumijevanje (*intellectus fidei*). U njezinu promišljanju, za razliku npr. od Anselma Canterburyjskoga, karika koja povezuje *fides* i *intellectus* nije razmišljanje (*cogitatio*), već gledanje (*videre*) – stoga se možda za njezine vizije može kazati da kroz slike ili putem slika prenosi spoznaju i tumačenje različitih sadržaja.³

Središnji je lik djela *Liber vitae meritorum* (dalje u tekstu: LVM) čovjek, a misaona okosnica djela jest borba Dobra i Zla, kreposti i grijehâ, u kojoj se odvija život svakog pojedinca. Čovjek je jedinstvo tijela, osjeta, duše, duha i ra-

² O dvojbama vezanima uz atribuciju Hildegardinih medicinskih i prirodno-filozofijskih sastava vidi u: Irmgard MÜLLER, Zur Verfasserfrage der medizinisch-naturkundlichen Schriften Hildegards von Bingen, u: Margot SCHMIDT (ur.), *Tiefe des Gotteswissens – Schönheit der Sprachgestalt bei Hildegard von Bingen*, Stuttgart – Bad Cannstatt 1995., 1–17.

³ Usp. Maura ZÁTONYI, *Vidi et intellexi. Die Schrifthermeneutik in der Visionstrilogie Hildegards von Bingen*, Münster, 2012., 184–189, te Bernard MCGINN, *Hildegard of Bingen as Visionary and Exegete*, u: Alfred HAVERKAMP (ur.), *Hildegard von Bingen in ihrem historischen Umfeld*, Mainz, 2000., 321–350.

zuma. On je u središtu svijeta, on je vrhunac stvaranja. Usljed istočnog grijeha njegova je iskonska povezanost i harmonija s ostatkom kozmosa dovedena u neravnotežu; na to se Bog utjelovljenjem Sina pojavljuje u povijesti kao *vir fortis et puginator*, kako bi se čovjek obratio i do kraja vremena ispunjavao svoju prvotnu zadaću da bude *operarius Dei*, Božji (su)radnik. Dakle, Hildegardina vizija odnosi se na čovjeka pojedinca, ali i na ukupnu povijest svijeta u smislu svega stvorenoga. Na pitanje: »Što je i kakav čovjek?« ona daje odgovor slikovito, polazeći od stvaranja i utjelovljenja, pa je njezina antropologija kristocentrična, a kozmologija antropocentrična i teološka.⁴ Opća je to vizija sadašnjosti i budućnosti – u tom je smislu možda prepoznatljiva i opća poveznica s apokaliptičnom književnošću jer se svijet gleda iz perspektive budućnosti, svevremenosti koje smo, po njezinu shvaćanju, svi dio. Za razliku od drugih teologa XII. stoljeća, Hildegarda tumači slike novim slikama, što je njezin inovativan i jedinstven pristup egzegezi Svetog pisma, ali i tumačenju transcendentnoga, božanskoga i vječnoga, ljudskom jeziku neizrecivoga.

1. Čovjek u središtu sukoba Dobra i Zla

U ovom radu dotičemo se knjige poznate pod naslovom *Liber vitae meritorum*, koja je napisana između 1158. i 1163. godine. Kroz maštovite i dramatične slike u njoj se opisuje viđenje sukoba grijeha/prijestupa i vrlina. Tako je najznatniji dio djela prenje, odnosno sukob između Dobra i Zla, a u toj se stalnoj borbi odvija ukupan čovjekov život. Riječ je o 35 parova/sukoba grijeha ili prijestupa (za neke bismo suvremenim rječnikom mogli reći i da su karakterne osobine čovjeka kao npr. kukavičluk, ili pak psihička stanja, kao npr. očajanje) s krepostima koje ih svojim riječima kore i pobijaju. Na to se nadovezuje specifično tumačenje tih bića, zašto tako izgledaju i otkuda potječe zlo koje je u njima otjelovljeno – ona nerijetko citira Bibliju, nalazeći u njoj ishodište, ali i uvir svojih egzegetičkih odsječaka. Od svih tih parova navest ćemo nekoliko tipičnih primjera.

Proučavatelji ističu kako *parovi* grijeha, mana, prijestupa i njima suprotstavljenih vrlina, te njihova »lista« i »kategorizacija« u LVM nemaju izravne poveznice sa sličnim opisima u Izidora Seviljskoga, Augustina, Kasijana i drugih.⁵ Rekli bismo da je na neki način zatvoren krug mana – od *amor saeculi*, od

⁴ Usp. Maura ZÁTONYI, *Hildegard von Bingen*, Münster, 2017, 132–137.

⁵ Parovi su sljedeći, a u njima se prepoznaju odjeci *Pravila sv. Benedikta*: *amor saeculi* – *amor coelestis*; *petulantia* – *disciplina*; *joculatrix* – *verecundia*; *obduratio* – *miseri-cordia*; *ignavia* – *victoria*; *ira* – *patientia*; *inepta laetitia* – *gemitus*; *ingluuies* – *absti-*

ljubavi prema ovome svijetu do *tristitia saeculi*, jer takva se ljubav može pretvoriti samo u tugu i žaljenje, budući da je ovaj svijet prolazan i varljiv.

Struktura je LVM takva da svaki odsječak vizije počinje *viđenjem/gledanjem* grijehâ i *slušanjem* njihovih riječi, a nakon toga slušanjem suprotnih riječi vrlinâ sakrivenih u oblaku (to su dramatična mala prenja), a zatim se javlja glas s neba (*vox de celo*), sam Bog, Živo Svjetlo, koji alegorijski tumači viziju, gotovo riječ po riječ kako ju je mističarka opisala.⁶ Prvo se navodi što se vidi, kako to biće izgleda, slijede riječi toga bića, a potom se čuje odgovor vrlina iz oblaka, redovito u obliku pokuda i pouka. Nakon toga slijedi autoričino tumačenje (moralno, egzegetsko, pastoralno) onoga što je viđeno i zašto je to tako, a na kraju svakog odsječka zapisan je slikovit, dramatičan opis kako se imaju mučiti takvi ljudi i što mogu učiniti (koju vrstu pokore) kako bi izbjegli opisane muke.⁷ Ona je i teolog, a ne samo pripovjedač. Osim toga, valja istaknuti kako u nje vizija skoro uvijek dolazi povezana sa slušanjem glasa Živoga Svjetla koje tumači ono što je vidjela. Stoga ne začuđuje poveznica *gledanja* raznih slika u LVM sa *slušanjem* riječi što ih bića izgovaraju. Takva vrsta postupka koji se može nazvati »očudnjenjem«⁸ karakteristična je za sva Hildegardina vizionarska djela, pa i za njezine pjesme.

Svako viđenje započinje sličnim formulacijama: mističarka vidi olujne oblake u kojima raspoznaje razne *prikaze* i *slike* pa rabi izraze kao: *imaginem*,

---

nentia; acerbitas – largitas; impietas – pietas; fallacia – veritas; contentio – pax; infelicitas – beatitudo; immoderatio – discretio; perditio animarum – salutatio animarum; superbia – humilitas; invidia – caritas; inanis gloria – timor Dei; inobedientia – obedientia; infidelitas – fides; desperatio – spes; luxuria – castitas; iniustitia – iustitia; torpor – fortitudo; obliuiu – sanctitas; inconstantia – constantia; cura terrenorum – caeleste desiderium; obstinatio – compunctio cordis; cupiditas – contemptus mundi; discordia – concordia; scurrilitas – reuerentia; vagatio – stabilitas; maleficium – cultus Dei; auaritia – sufficientia; tristitia saeculi – caeleste gaudium. Navedeno prema kritičkom izdanju: Angela CARLEVARIS (ur.), *Hildegardis Liber Vite Meritorum* (= *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis XC*), Turnhout, 1995., XXVI–XXVII. O životinjama i njihovoj simbolici u srednjovjekovnim djelima napisano je mnoštvo rasprava; neka ovdje budu spomenuta dva djela: Dominic ALEXANDER, *Saints and Animals in the Middle Ages*, Woodbridge, 2008. te Debra HASSIG (ur.), *The Mark of the Beast*, New York – London, 1999.

⁶ O specifičnom postupku alegorizacije, tumačenja i »očudnjenja« slika (*Bildverfremdung*) u Hildegardinim vizijama vidi u: Maura ZÁTONYI, *Vidi et intellexi. Die Schrifthermeneutik in der Visionstrilogie Hildegards von Bingen*, 202–230.

⁷ O ulozu Hildegardinih, u znanosti često zanemarenih, nazora u razvoju misli o čistištu vidi u: Barbara NEWMAN, Hildegard of Bingen and the »Birth of Purgatory«, u: *Mystics Quarterly*, 19 (1993.) 3, 90–97.

⁸ Marija-Ana DÜRRIGL, *Varietas delectat* – novi pogled na jedan hrvatskoglagoljski tekst, u: *Croatica*, 42 (2017) 62, 25–41. Izraz je izabran kako ne bi došlo do pomutnje jer je izraz »očudjenje« već iskorišten u vezi s kazališnim postupkom Bertolta Brechta.

imago, assimilabatur ili *quasi*.⁹ Prikaze koje je gledala bile su uvijek »poput«, »na-lik« ili »kao«. Ona ne daje popis životinjskih pojava kao takvih, nego traži usporedbe – i, dakako, stvara kombinacije na temelju onoga što pojedina životinja može nositi kao konotaciju, bilo po izgledu, ponašanju, biblijskim ili mitološkim referencijama, tako da su životinje uvijek simboli. Vrline se u ovom djelu ne »opisuju«, što nije neobično, nema vizualnih uputnica. Na koncu pak uvijek naglašava: »Et uidi, et intellexi hec« – dakle, vidjela je i razumjela.¹⁰ To je opet njezina posebnost: nije joj važno samo da *prenese* ono što je vidjela/gle-dala/čula u svojim mističnim doživljajima (taj je poziv, poriv, zajednički svim vidiocima) nego ona ima potrebu i da viđeno *promisli* pa da sadržaj vizija odje-ne u plašt tumačenja i pouke. Uz svaki iskaz vezan uz neku prirodnu pojavu ili stvorenje, Hildegarda nastoji stvoriti poveznicu između stvarnoga, vidljivo-ga, »prirodnoga« i transcendencije, Božje namisli i telosa svakog stvorenja u ukupnosti kozmosa i povijesti. Tako o stvaranju životinja i ljudi u svojem posljednjem i najhermetičnijem djelu *Liber divinatorum operum*, pisanom između 1163. i 1170. godine, ona piše: »U svojoj neugasloj riječi zapovijedi Bog da na zemlji budu bića (svako) u svojem obličju, odnosno marva koja će čovjeku služiti, gmazovi u kojima će se čovjek naučiti strahu Božjem i zvijeri od kojih će svaka pojedina prema svojoj vrsti pokazivati čast Bogu. [...] Naime marva se priključuje čovjeku, gmazovi od njega bježe, a divlje životinja ga se klone. I nad svima vlada on (tj. čovjek, nap. a.).«¹¹

Na ovom mjestu nije moguće dublje ulaziti u fenomen slikovitosti sred-njovjekovnih ostvaraja. Međutim, valja kazati da se u vrijeme nastanka LVM i ostalih vizija produbljuje rasprava o slikama, o slikovitosti i njezinim moguć-

⁹ Ili sljedeći citati: »U tom oblaku vidjela sam različite vrste zala u njihovim slikama« – »In eadem autem nebula diuersa genera uitiorum in imaginibus suis uidi«, Angela CARLEVARIS (ur.), *Hildegardis Liber Vite Meritorum*, 12 i »I, evo, u spomenutom oblaku, u kojem sam, kako je prije rečeno, vidjela razne vrste prijestupa, sada osam grijeha vidjeh ovako, u njihovim slikama« – »Et ecce in predicta nebula, in qua diuersa genera uitio-rum ut prefatum est, prius uideram, etiam nunc octo uitia in imaginibus suis in hunc modum uidebam«, *Isto*, 74. Sve Hildegardine navode prevela autorica M.-A. D.

¹⁰ Usp. Fabio CHÁVEZ ALVAREZ, »Die brennende Vernunft«: *Studien zur Semantik der »rationalitas« bei Hildegard von Bingen*, Stuttgart – Bad Cannstatt, 1991.

¹¹ »In inextinguibili uerbo suo iussit Deus ut terra animalia uiuenta in genere suo, id est diuersa genera animalium in formis suis, produceret, scilicet iumenta quae homini seruirent, reptilia in quibus homo timorem Dei habere disceret, bestias etiam quae in honorem Dei demonstrarent, unumquodque animal speciem generis suis habens [...] Inumenta enim homini se adiungunt, reptilia autem eum abhorrent, bestiae uero eum fugiunt; et omnibus his dominatur«, Albert DEROLEZ – Peter DRONKE (ur.), *Hildegardis Bingensis Liber divinatorum operum* (= *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis XCII*), Turnhout, 1996., 327.

nostima, pa i o tzv. »slikovitoj teologiji«. ¹² Pojednostavnjeno može se reći da je čovjek, time što je stvoren na sliku(!) Božju, sposoban prepoznati sličnosti i poveznice u svijetu što ga okružuje. Njegova je osobitost to što može povezivati vidljivo, materijalno s duhovnim, transcendentnim, bilo da je riječ o odnosu sličnosti ili suprotnosti. Upravo u tom procesu *slike* imaju veliku važnost i vrijednost – važne su ne samo autorima (piscima, umjetnicima) koji nastoje progovarati o transcendentnom i božanskom (dakle, o onome što je zapravo neizrecivo i tek dijelom spoznatljivo), nego i primateljima koji kroz slike nastoje »dešifrirati« djela kao što je primjerice LVM. Hildegarda ne nastoji toliko oko preciznih definicija ili pojmovnoga označenja, već naglasak stavlja na razumijevanje pomoću slika.

2. Životinja kao zrcalo za čovjeka¹³

Ne ulazeći u dubinu Hildegardina vrlo specifičnoga svijeta slike (pa i njezine slike o svijetu!), valja ipak u ovom kontekstu navesti njezino shvaćanje o životinjama i čovjeku kao stvorenjima kojima je Bog dao specifične zadaće, telos i cilj u ukupnosti stvorenoga. Iz citata uzetog iz trećeg odsječka njezina prvog i najopsežnijeg, pa i najpoznatijeg, djela *Scivias*, nastaloga između 1141. i 1151. godine: »Jer nerazborita životinja čini sva svoja djela bez razuma (smisla) i znanja i bez umjerenosti i stidljivo i ne poznaje Boga jer je nerazumna, ali ga toliko osjeća jer je njegov stvor. Ali razumna životinja kakav je čovjek...«¹⁴ Iz toga se citata vidi bitna razlika – čovjek je razumno biće, odlikuje ga *rationalitas*.¹⁵ Usto čovjek ima sposobnost razlikovanja dobra od zla, pa za svoja (ne)djela ne može naći nikakva opravdanja pred Bogom.

¹² Usp. Maura ZÁTONYI, *Vidi et intellexi. Die Schrifthermeneutik in der Visionstrilogie Hildegards von Bingen*, 258–264.

¹³ U radu se zrcalo navodi u srednjovjekovnom značenju, ne u suvremenoj lacanovskoj ili barthesovskoj interpretaciji. Usp. npr. Ritamary BRADLEY, *Backgrounds of the Title Speculum in Mediaeval Literature*, u: *Speculum*, 29 (1954.) 1, 100–115.

¹⁴ »Irrationale enim animal facit omnia opera sua siue intellectu et sapientia ac sine discretionem atque uerecunda, nec scit Deum, quia irrationale est, sed tantum sentit eum, quoniam illius creatura est. Rationale uero animal quod homo est...« – citirano prema: Adelgundis FÜHRKÖTTER – Angela CARLEVARIS (ur.), *Hildegardis Bingensis Scivias*, Turnhout, 2003., 430.

¹⁵ O *rationalitas* kod Hildegarde vidi npr. u: Maura ZÁTONYI, *Vidi et intellexi. Die Schrifthermeneutik in der Visionstrilogie Hildegards von Bingen*, 128–130. U njezinu ponešto posebnom poimanju *rationalitas* prelazi granice ljudskoga i dolazi do Boga koji je »nestvorena *rationalitas*«.

Griješni i mane u LVM prikazani su antropomorfnom i zoomorfnom.¹⁶ Usto se pojavljuju slike kojima se ona i inače rado koristi, npr. kotač, toranj, vjetar i oblaci. Životinjska obličja imaju primjerice *petulantia* (obijest; pas), *ingluvies* (proždrljivost; zmija), *acerbitas* (gorčina; leopard) i *immoderatio* (neumjerenost; vuk). Osobito su pak zanimljive mješavine ljudskih i životinjskih obličja u jednom začudnom biću: prijestupi ili griješni: *ioculatrix* (zaigranost/nezobilnost; čovjek, medvjed i grifon), *ignavia* (kukavičluk; čovjek s uhom zeca i crv), *ira* (srdžba; čovjek i škorpion), *inepta laetitia* (bezumno veselje; čovjek, majmun i koza), *impietas* (bezboštvo/bezvjerstvo; žena!, leopard i zmija), *inana gloria* (tašta slava; čovjek i ždral), *scurrilitas* (neprilična šaljivost; čovjek i rak) te *avaritia* (škrtoš; čovjek, jarac i drvo). Potonja je zanimljiva jer dodaje i pojavu iz biljnog svijeta.

Izgled ili obličje pojedinih grijehâ je osebujno, ali nije nasumično. Neki su od njih, dakle, prikazani kao životinje, što je moglo biti potaknuto poznavanjem starije predaje, a zasigurno i djela iz korpusa *Scriptores physiognomici*.¹⁷ Budući da Hildegarda ne piše – kako to formulira Peter Dronke – *ex nihilo*, može se pretpostaviti da je zagledala u starija djela, osobito u Prudencijevu *Psihomahiju*. Primjera spajanja životinja i čovjeka ima odvajkada, u mnogim kulturama: kentaur u grčkoj mitologiji, psoglavi ljudi u romanu o Aleksandru Velikom i mnogi drugi. Međutim, njezine su slike *individualne*, baš kao i izbor riječi koje ona tim antropomorfnim i zoomorfnim bićima stavlja u usta.¹⁸ Tim se riječima griješni predstavljaju i kao da se opravdavaju, kadšto citiraju ili parafraziraju Bibliju, ali tako što je »krivo« jer interpretiraju ili izvrću smisao po vlastitu nahodanju, baš kako njima odgovara. Tu Hildegarda postupa »planski« i smišljeno: u usta životinja ili monsturoznih stvorova stavlja izopačene riječi i pogrešne osjećaje, ali koji su ljudima nerijetko privlačni i bliski. Prepo-

¹⁶ Životinje su u brojnim srednjovjekovnim djelima, od književnih do moralnopoučnih, često imale zastrašujuć značaj, primjerice vukovi, svinje, zmije ili jeleni – da spomenemo samo one koje se zatječu u LVM. Bolje rečeno, stječe se dojam da su se ljudi prema tim životinjama – upravo, prema cijeloj prirodi koju nisu mogli ukrotiti – odnosili sa strahom i nepovjerenjem. Usp. neke misli u: Willene B. CLARK – Meredith T. McMUNN (ur.), *Beasts and Birds of the Middle Ages. The Bestiary and its Legacy*, Philadelphia, 1989.

¹⁷ Usp. Angela CARLEVARIS, Einleitung, u: Angela CARLEVARIS (ur.), *Hildegardis Liber Vite Meritorum*, XXIV.

¹⁸ »Obwohl die Motive aus der Visionsliteratur bekannt sind, wirkt die Darstellung der *uitia* und die Art und Weise, wie diese ihr Handeln begründen und rechtfertigen, bei Hildegard neu und oftmals überraschend«, *Isto*, XXIV. Još dalje ide Peter Dronke kad kaže: »It is not that Hildegard's images as such are all wholly original or wholly private: rather, well-known biblical images, and at times established philosophical and scientific ones, play their part in a symbolic fabric which is so much her own that they can be no longer 'read' in the expected ways«, Peter DRONKE, *Poetic Individuality in the Middle Ages*, London, 1986., 31.

znavanje sebe u tako izvrnutom zrcalu nešto je što se može pretpostaviti; personificirani likovi izgovaraju skrivene žudnje što ih osjećaju ljudi. Grijesi su predstavljeni i tako da se odmah osjeća dobro poznavanje onodobnih nazora fiziologije te psihološko promatranje.

Ono što je ružno jest upravo deformacija koja se prepoznaje u opisima. Takvi monstrozni oblici u svijest prizivaju doživljaj »ružnoće«, jer su izobličeni, nestvarni, zastrašujući – dakle, protiv zadanih ili prihvaćenih pravila, protiv onoga što je uobičajeno i prihvatljivo. U većem je broju studija ukazano na »lijepo« ili »estetsko« i na »ružno« u srednjem vijeku. Ono što je doživljavano *ružnim* jest ono što je strano, zastrašujuće i čudovišno,¹⁹ baš kao što su monstumi kombinirani od raznih životinja ili čovjeka i životinje »deformirani«. Nisu formirani, oblikovani po nekoj proporciji ili zakonitosti; »monstrozne miksture« (da pozajmimo izraz kojim se služi Mary Carruthers) imaju u srednjovjekovlju važnu ulogu u prikazivanju, ali i *tumačenju* svijeta i u moraliziranju te u interpretaciji antiteza u kojima se odvija čovjekov život.

Hildegardina je misao da se Boga ne može vidjeti, ali ga se može *prepoznati* kroz stvorenje. Shodno tomu, čovjek/primatelj sebe može prepoznati kroz opisana monstrozna bića. Tako se pred unutarnje oči i pred maštu primatelja stavljaju stvorenja čudnoga, neprirodnog, nestvarnog izgleda koja ipak izgovaraju sasvim »bliske«, ljudske misli i osjećaje.

U narednom poglavlju donosimo opise nekoliko tipičnih životinja, tj. opise životinja i njihove iskaze u cijelosti, te kratak sažetak tumačenja. Pritom su prijevodi izravnih citata iz LVM doneseni u kurzivu.²⁰ Odabrani tipični odlomci Hildegardinih tekstova ovdje se prvi put donose u hrvatskom prijevodu.

2.1. Obijest (*petulantia*) kao pas

»Drugi lik bio je međutim poput psa koji ide u lov. Stajao je na stražnjim nogama, dok se prednjima oslanjao na okomito postavljen štap. Zaigrano je mahao repom i govorio: »Zašto bi čovjeku naškodilo veselje koje ga potiče i na smijeh? Ono je, naime, lijepi dah duše, čime ona treba biti simfonična.²¹ Tko je čovjek

¹⁹ Usp. Mary CARRUTHERS, *The Experience of Beauty in the Middle Ages*, Oxford, 2013., 177.

²⁰ Dakako, u prijevodu se gubi nešto od Hildegardina bujnog stila, retoričko-figuralnih elemenata i izrazite ritmičnosti.

²¹ Pridjev *symphonialis* jedna je od Hildegardinih latinskih novotvorina ili barem riječi u specifičnu značenju. Mogla bi se prevesti i kao *skladna*. Zanimljivo je spomenuti kako vrlina *sanctitas* samu sebe naziva »illis symphonia sum«, Angela CARLEVARIS (ur.), *Hildegardis Liber Vite Meritorum*, 174, misleći pritom na Boga.

koji bi stalno mislio kako je smrtna? Nitko. Stoga neka bude veseo, dok se može radovati!»²²

Na svaki se takav opis i govor personificiranog grijeha odnosi i Hildegardino tumačenje, na primjer: »Drugi pak lik označava objijest [...] i ona je poput psa koji je navikao loviti, jer objijestan čovjek slijedi žudnju i bilo čiju dopadnost, hvatajući vara mnoge poput psa koji skuplja sve više plijena. Stoji na stražnjim nogama, a prednje oslanja na okomit štap, jer objijest upravlja svoje stope unazad, prema đavlu, pa je tako upravljena prema zemaljskom ukusu te ne razmišlja o onome što pripada nebu [...] jer ona se sa svojim djelima prikazuje raskalašeno, kao što je pokazala u svojim ranijim riječima.«²³ Dakle, mističarka tumači i objašnjava izgled i riječi grijeha (životinje) i time poučava primatelja. U opisima gotovo redovito polazi od glave prema nogama, a u riječima pojedinoga grijeha ističe se izopačenost pogleda na svijet, život i Boga.²⁴ Pas je odvajkada bio smatran čovjekovim prijateljem, kadšto u kršćanskoj simbolici označava milosrđe, ali Hildegarda u sjećanje priziva beskorisne, sebične pse iz Izaijina proroštva (usp. Iz 56,9) koji su zavidni, a mogu se odnositi i na težak grijeh melankolije. Suprotstavljena pak vrijednost *disciplina* naziva tu prikazu/grijeh vjetrom te je optužuje da izgleda ljudima prijateljski kao pas, ali su joj riječi isprazne i štetne. No, Hildegarda se ne zadržava samo na izgledu ili »naravi« životinje nego tim spodobama u usta stavlja riječi koje će pojasniti ili pojačati dojam. Pas koji se oslanja na štap prva je spodoba koju Hildegarda gleda u viziji; na taj način ona i pred

²² Uerba petulantiae: »Secunda autem imago ut canis erat, qui uenerari solet. Et super posteriores pedes suos stabat; anteriores autem super baculum sursum erectum posuerat, et cauda sua eam commouendo ludebat. Et dicebat: Quid oberit homini letitia, per quam modice in risum moueatur? Nam ipse pulchrum spiraculum in anima est, unde etiam symphonialis esse debet. Quis est homo qui semper mortalitatis esse possit? Nemo. Quapropter letetur, dum letari potest«, *Isto*, 14. Tom grijehu iz olujnog oblaka odgovara glas vrline *disciplina* (*disciplina, red*), koja se naziva pojasom svetosti i plaštem poštenja – »cinglulum sanctitatis et pallium honestatis«, *Isto*, 14.

²³ Hildegardino tumačenje: »Secunda uero petulantiam significat [...] Et hec ut canis est, qui uenari solet: quoniam homo qui petulans est uniuscuiusque uoluntatem et placitum sequitur, per quod multos reprehendendo decipit, quemadmodum canis qui multa capit; et ita super posteriores pedes suos stat, anteriores autem super baculum sursum erectum ponit, quia uestigia sua retro ad diabolum posita ad gustum terre figit, nihil de celestibus cogitans [...] cum omnia opera sua petulanter exprimit, ut etiam in predictis uerbis suis ostendit«, *Isto*, 40.

²⁴ Neke se od njezinih ideja mogu povezati s onime što je zapisala u djelu koje se obično naziva *Physica*, nastalu između 1150. i 1158. godine. U devet opsežnih poglavalja obrađuje prirodu: od biljaka preko životinja do metala. Njezina su razmatranja i tamo kombinacija »prirodno-filozofijskoga« i teološkoga, s nastojanjem da se obuhvati cjelina stvaranja. Usp. Maura ZÁTONYI, *Hildegard von Bingen*, 101–103.

primatelja stavlja životinju koja mu je bliska i poznata, moglo bi se kazati »obična« u odnosu na one koje slijede (vuk, leopard), ali je prikazuje na neobičan način, hiperbolično je lik obrnut u komičnu i grotesknu pojavu koja začuđuje i tako privlači dodatnu pozornost. Taj grijeh izravno se suprotstavlja uputi iz četvrtog poglavlja *Regula sv. Benedikta* da stalno pred očima valja imati vlastitu smrtnost i nepredvidivi čas smrti. To je možda za laičku publiku bilo teško prihvatljivo, ali za prve primatelje – za redovničke (benediktinske) zajednice – to je jedan od temeljnih zahtjeva.

2.2. Neumjerenost (*immoderatio*) kao vuk

»Sedma spodoba izgledala je poput vuka, koji je savivši noge sjedio na stražnjim šapama, i vrebao je uokolo kako bi progutao sve što bi mogao ugrabiti. I govoraše: »Štogod želim i što mogu naći to skupljam i ničega se ne odričem. Zašto bih se odricao, kad ionako ne dobivam za to nikakvu nagradu? [...] Sve na što u igri i smijehu nadođem, to ću učiniti. Ako je moje srce radosno, zašto da ga sputavam? I kad su moje žile pune užitaka, zašto da ih prerežem? I budući da umijem govoriti, zašto da šutim? Jer svako nagnuće moga tijela mi je na dobro, i kako sam stvoren, tako ću i učiniti.«²⁵

Personifikacija neumjerenosti kao vuka tipična je za srednji vijek. Neumjerenost je poput vuka, jer u zloći prevare i u uzajamnosti svih zala nema nikakva uzdržavanja. U njoj nema razboritosti i umjerenosti, a one su središnje kreposti koje ističe već sv. Benedikt; jedina radost neumjerenih ljudi jest uživanje u raznim nasladama. Po tome su takvi ljudi slični vukovima. Vuk u primatelja može izazvati asocijacije na proždrljivost, na lukavstvo i neobuzdanu žestinu, a za Hildegardu vuk je iznimno opasna životinja koja napada i kad nije gladna.²⁶

²⁵ Uerba immoderationis: »Sed septima imago uelut lupus erat, que flexis cruribus super pedes suos iacebat, et ubique circumspiciebat, ut omnia que rapere posset deglutiret. Et dicebat: Quicquid desiderare et querere potuero, illud frequentabo, et a nullo me abstinebo. Et quare ab ullo abstinere me, cum nullam retributionem inde haberem? [...] Quicquid ludi et quicquid risus mihi aderit, hoc faciam. Cum cor meum letatur, cur illud ligem? Et cum uene mee iocunditate plene sunt, cur eas inscidiam? Et cum loqui scio, cur taceam? [...] Nam omnis motus corporis mei salus mea est; et quomodo creata sum, sic facio«, Angela CARLEVARIS (ur.), *Hildegardis Liber Vite Meritorum*, 80. Odgovara joj vrlina *discretio* (umjerenost, razboritost), koja u svojem prijekoru ističe kako slijedi sve Božje putove i tako raste u poštenim navadama i tako svijetli poput zrake sunca – »ut radius solis luceo«, *Isto*, 81. Ona je, naime, majka svih vrlina.

²⁶ U djelu pak *Liber divinatorum operum* ona vuku daje drukčiju simboliku. Tamo se, naime, vuk odnosi na strah koji čovjeka odvraća od zla, a to je strah od vječne kazne u paklu – »in lupu infernalium penarum recordatur«, citirano prema: Albert DEROLEZ

2.3. Zaborav na Boga (*oblivio Dei*) kao gušter

»I vidjela sam treću spodobu čija je glava izgledala poput gekona, a ostatak tijela sličio je gušteru. [...] Ta je spodoba položila prednje šape na taj oblak i govorila: »Budući da Bog ne poznaje mene, a niti ja njega, zašto bih se odrekla svoje volje? Ta Bog me neće, a ja njega ne osjećam. [...] No, mnogi mi glasno dovikuju o jednom drukčijem životu koji ne znam ni ne čujem i koji mi nitko ne pokazuje. A mnogi mi i govore: 'Učini ovo i ono.' Neka mi oni pokažu Boga i Život i nagradu koju ću primiti kako bih saznala što mogu učiniti. Pa i mnogi tirani hitaju k meni i nude mi velebna pravila koja su većma lažna negoli istinita, i koja oni sami ne ispunjavaju. Što pak ja trebam učiniti, dopušteno mi je da nametnem kao pravilo. Ali, ja ne želim mnoge bogove, to jest učitelje. Ako Bog postoji, tad je sigurno da me poznaje.«²⁷

Hildegarda tumači da zaborav na Boga uzrokuje prkos prema Stvoritelju (pa onda posljedično i prema drugim stvorenjima), jogunast odnos prema životu i stremljenje prema zlu. Takav zaborav uzrokuje nesmotrenost u životu koji se ne kreće stazom prema spasu jer su takvi ljudi okorjela, tvrda srca. Ta posljednja životinja mješavina je dviju podvrsta iste životinjske vrste, tj. guštera, pa predstavlja svojevrsan prijelaz na drugu skupinu, a to su bića koja su miješana – bilo da su im obličja spojena s čovječjim bilo da u sebi sjedinjuju razne životinje. Hildegarda ne smatra da su gušteri opasni za čovjeka, ali od njih nema koristi. Riječi te prikaze izravno su uperene protiv Stvoritelja, i za-

---

– Peter DRONKE (ur.), *Hildegardis Bingensis Liber divinatorum operum*, 75. Dakle, ona istoj životinji pridaje različite konotacije i asocijacije, ovisno o nadređenom kontekstu teksta što ga stvara i poukama koje iznosi. Vuk u tom djelu funkcionira *via negationis* u pozitivnom smislu, jer strah od pakla može čovjeka čuvati od grijeha ili barem potaknuti na obraćenje. Ono što ostaje kao crvena nit ili potka jest razvedena slikovitost u vizijama.

²⁷ Uerba Oblivionis Dei: »Et uidi tertiam imaginem, cuius caput ut caput stellionis erat, et cuius reliquum corpus corpori lacerte assimilabatur. [...] Et eadem imago anteriores pedes suos supra predictam nubem posuerat, et dicebat: Cum Deus me nesciat, et cum nec ego illam sciam, cur abstraherem me a uoluntate mea, quoniam nec Deus me uult, nec ego eum sentio? [...] Multi autem ad me clamant de aliena uita, quam nec scio nec audio, et quam nullus mihi ostendit. Plurimi quoque mihi dicunt: 'Fac hoc et hoc'; hi Deum mihi ostendant, et uitam et mercedem quam receptura sum, ut sciam quid facere possim. Sed et plurimi tyranni ad me currunt, et magnalia precepta, que magis falsa quam uera sint, mihi proponunt, et que ipsi prorsus non faciunt. Quod autem me face-re oportet, hoc licitum est ut mihi precepto iniungatur. Plurimos autem deos, scilicet magistros, nolo. Si Deus est, certum est quod me scit«, *Isto*, 176. Iz olujnog oblaka grdi je vrlina *sanctitas* (*svetost*, *neporočnost*), koja u svojem monologu ističe kako je svakoga stvorio Bog pa ga svaki stvor treba poštovani i slaviti – ne daje zemlja hranu, već Bog, on je izvor svega i čovjek mu treba vjerno služiti. Svetost za sebe slikovito kaže da je zapovjednica uređenog kraljeva bojnog polja, gdje Bog čini svoja djela – »dux ordinate aciei regis sum, ubi opera sua Deus operatur«, *Isto*, 177.

pravo je taj grijeh najteži u smislu da za sobom povlači sve druge. Otvrdnuće srca, odvratanje od Boga koji bi, po riječima grijeha, trebao njega poznati i po njemu se ravnati! Razne regule koje se grešnicima nude nisu dostatne jer se u njima ne raspoznaje materijalna nagrada, »plaća« za odricanja i za život prema vrlinama. Taj gušter opire se o oblak, nema čvrstoga temelja, dok je primjerice upravo *Regula sv. Benedikta* ispravan put kojim treba hoditi, ali za to treba biti otvoren prema svetosti. Jasna je i biblijska (psalamska) poveznica: kao biblijski *insipiens* (luda) ta spodoba dvoji o postojanju Boga (usp. Ps 14,1: Luđaci misle u sebi: »Nema Boga.«), odnosno smatra kako Bog za nju (tj. za ljude) ne mari. To je jedan od brojnih navoda i biblijskih parafraza kojima obiluju Hildegardini tekstovi. U tom grijehu, tj. u njegovim riječima, iskazuje se vrlo važna misao za teologiju i antropologiju njemačke mističarke: čovjeku je dana *scientia boni et mali*, odnosno Bog mu je omogućio da razlikuje dobro od zla. Zato se treba stalno svjesno i voljno odlučivati za dobro, a odvracati od slabosti. Međutim, zaborav na Boga, na njegove zapovijedi, ali i njegovo milosrđe, tu zadaću čini nemogućom.

3. Životinjsko-ljudska obličja

3.1. Šaljivost (*ioculatrix*) kao čovjek, medvjed i grifon

»Treća prikaza naličila je čovjeku, osim što je imala iskrivljen nos, šake poput medvjedih šapa, a noge nalik supovima/grifonu.²⁸ Imala je crnu kosu i bila odjevena u halju blijede boje. Govorila je: »Bolje se igrati nego biti tužan. Pa šala nije zabranjena! Jer tko poznaje Boga, raduje se i pjeva. Nebo se raduje sa svim stvorenjem pa se stoga i ja s njima radujem. Kad bih se ljudima pokazala tužnom, prestrašili bi me se i pobjegli. Ali ja to ne činim. Naprotiv, uskakujem u različite uloge glumaca kako bi se svi mogli sa mnom veseliti. Bog je stvorio zrak koji mi donosi slatke zvukove i čini da za mene rastu cvjetovi zelene snage pa na tome pasem svoj pogled. Zašto se ne bih i s time radovala? Ljudi se šale sa životinjama, a životinje s ljudima. Tako je to primjereno.«²⁹

²⁸ Neki, npr. Maura Zátanyi, prevode taj izraz riječju »sup«, pa onda to nije mitološka životinja, nego ptica grabljivica.

²⁹ Uerba ioculatricis: »Tertia uero imago homini assimilabatur, excepto quod tortuosum nasum habebat, et quod manus eius ut pedes ursi erant, et quod pedes ipsius ut pedes grifonis apparuerunt. Nigros autem capillos habebat, et pallida ueste induebatur. Et dixit: Melius est ludere, quam tristitiam habere. Nam ludus nefas non est. Quicumque enim Deum cognoscunt, gaudent et cantant. Celum cum omni creatura letatur, unde et ego cum ipsis gaudebo. Si enim me tristem hominibus exhiberem, me abhorrent et a me fugerent. Sed hoc non faciam. Nam in multas partes ludendi me mouebo, quatinus

Hildegarda upozorava primatelje da šaljivost vabi čovjeka da se odvrati od onoga što je nebesko. Bezobrazni, besramni i raskalašeni ljudi postaju žrtvama dosade i prezasićenosti pa stalno teže za novim šalama i ispraznim zabavama. Pretjerani smijeh, pak, sv. Benedikt osuđuje i upozorava kako je štetan za dušu. Šaljivost izgledom nalikuje čovjeku, osim što ima savijen nos, poput kakve čudne lutke koja budalasto tvrdi kako Boga nema. To što joj šake izgledaju poput medvjedih šapa, a noge poput grifonovih, znači da taj grijeh zavodi ljude u prljave običaje i nečista djela. Ima crnu kosu jer taj grijeh svojom taštinom sve ocrnjuje. Međutim, opasnost je u tome što ona ipak rasprostire oko sebe veselje, kako bi time privukla ljude. Opet se pojavljuje nestalni medvjed, ali i grifon, koji ovdje očito nema veze sa simbolikom uskrsnuća. Naprotiv, on proždire ljude i vrlo je opasan jer može imati »zvjersku« narav. Zanimljivo je da taj grijeh za sebe kaže da u sebi nosi »zelenu snagu«, *viriditas*. To je jedna od najpoznatijih Hildegardinih novotvorina, riječ koju samo ona rabi, a označava životnu snagu i elan. To je izvorna snaga života, to je ono što čovjeka, ali i cijelu prirodu, održava u snazi, jedrošći, plodnosti, a u starosti »zeleni snaga« slabi i konačno dolazi smrt. No, ovdje se misli na zelenu snagu duše, na njezinu kreativnost i sposobnost da čini dobro i tako sudjeluje u održavanju svijeta kakvim ga je Bog stvorio. Ako ona oslabi, čovjek je podložan grijehu i raznim iskušenjima. Spomenuta spodoba ima dijelom izgled čovjeka, ali narav zvjersku, u najgorem smislu riječi (*bestiales mores habes* – kori ju suprotstavljena krepost), koja se povodi za ispraznošću i neznanjem. Savijen, iskrivljen nos odmah upada u oči – ono što je iznutra iskrivljeno i pogrešno, i u vanjskom se, tjelesnom obličju pokazuje kao ružno.

3.2. *Lakrdijaštvo (scurrilitas) kao mladić i rak*

»Vidjela sam da prva spodoba ima mladenački oblik čovjeka od tjemena do bokova, a od bokova prema dolje oblik raka, [...] Ta spodoba je na glavi imala crnu kosu, a čitavo tijelo nago. Govorila je: 'Ja razlučujem sve i raspoređujem sve. I gdje se nešto sruši, onamo gledam i o tome govorim. Da to ne činim bila bih nerazumna. [...] Svoju čast širim toliko da se svi pred mojim riječima zacr-

---

omnes mecum gaudeant. Deus aerem creavit, qui dulcem sonum mihi confert et qui flores uiriditatis mihi protulit, in quibus uisum oculorum meorum pasco. Et quare non gauderem cum illis? Homines quoque cum animalibus, et animalia cum hominibus ludunt. Et hoc conueniens est«, *Isto*, 14 . Odgovara joj vrlina *verecundia* (*sram, stid*, čednost). Ona upozorava sve one koji slijede vlastite žudnje i loše navike; ona pak gleda očima nevinosti i životna je u svemu što stremi nebeskomu – »in omnis celestibus uitalis sum«, *Isto*, 15.

vene. Pa i svoj luk napet ću strelicama svojih riječi. I što će to naškoditi? Ništa ne skrivam, ništa ne tajim, već svakom čovjeku dajem po njegovoj mjeri to što imam.»³⁰

Od tjemena do bokova ta spodoba ima mladenački lik čovjeka, jer se mladi ljudi često povode za lakomosti. Na mnogo načina oni su oholi, rasipni i neobuzdani. Od bokova prema dolje pak Hildegarda taj grijeh oslikava u obliku raka, jer se takvi ljudi na ljestvici vrijednosti spuštaju, pri čemu se putem pohvale kreću naprijed, a putem prijekora opet unatrag. Osim toga, prema ljudima se također ponašaju dvojako: ulaguju se ili pak kleveću. Kaže ona: »zaključuju svoj zli početak zlim završetkom«³¹. Grijeh je prikazan u golotinji, jer je nečist, pa otima strahopoštovanje i stid. Držalo se kako se rak kreće prema naprijed slijedeći sunce, a prema natrag slijedeći mjesec, dakle nema postojanosti, a nema ni stida. Sve što čini je uvreda, nema dostojanstva, ničim nije zadovoljan.

3. Opći pogled

Sve su to slike koje izazivaju čuđenje, neke su na prvi pogled možda i smiješne, a neke pak zastrašujuće. LVM pomalo odskače od ostalih Hildegardinih vizija upravo po tome što ona tu uobličava osobitu *zooantropomorfiyu*: zoomorfna, antropomorfna i monstrozna bića koja svojim izgledom, ponašanjem i riječima ilustriraju pojedine grijehe, opačine i prijestupe, čineći ih tako bliskima mašti i srcima primatelja – kao da se neka čudesna menažerija pojavljuje pred unutarnjim očima publike. Za razliku od starijega vizionarskog djela *Scivias* i glazbeno-scenskoga djela *Ordo virtutum*, u kojima se kao personifikacije pojavljuju (ukazuju) upravo vrline i kreposti, u LVM se vizionarki pokazuju grijesi i opačine, dok se vrline tek čuju, ali se ne vide, jer su zastrte olujnim oblakom.

³⁰ Verba scurrilitatis: »Nam primam imaginem uidi a uertice capitis ad lumbos suos iuuenilem formam hominis habentem, a lumbis autem deorsum in formam cancri. [...] Et nigros capillos capitis habebat, ac toto corpore nuda fuit. Et dixit: Ego omnia dispono et omnia discerno, et quo quelibet res ceciderit, illuc aspicio; et inde loquor. Si hoc non facerem, insipiens essem. [...] Nam honorem meum sic dilato, ut omnes in uerbis meis erubescant. Sed et arcum meum cum iaculis uerborum extendam. Ei quid hoc nocebit? Nulla celabo, nulla silebo, sed unicuique homini, secundum mensuram suam, quod habeo do«, *Isto*, 220–221. Odgovara joj vrlina *reuerentia* (poštovanje, smjernost). U poetičnom (kao što su svi odgovori vrlina) upozorenju zove grijeh »ars diabolica« i kaže kako ona poštuje i cijeni sve što je Bog stvorio i ne čini nikakva zla – »omnia que Deus constituit mihi placent, nec illi iniuriam facio«, *Isto*, 221.

³¹ Poliptoton tako omiljen u srednjem vijeku: »*prauum* initium *prauo* fine concludunt«, *Isto*, 234.

Neobična stvorenja ili ukazanja Hildegarda naziva slikom, obličjem ili pojavom, jer je ona, za razliku od nekih drugih srednjovjekovnih vidjelaca, svjesna da joj Bog, tj. Živo Svjetlo pokazuje tajne života i kozmosa kroz slike i simbole, koje onda ona »za nas«, za kasnije primatelje (kojima je mistična ili spiritualna vizija strana i nedokučiva) promišlja, obrazlaže i tumači. Ta bića nisu »za sebe«, a nipošto »po sebi« zla, već su sva dio Božje ljubavi. Svaka životinja ima svoj *telos* kao dio stvorenja.³² Međutim, čudovišne kombinacije raznih životinja predstavljaju svojevrsno narušavanje prirodnoga izvornog reda, pa tako narušavaju i ono što je lijepo, dobro i ispravno. Tako se zamišljenim primateljima kroz prikaze i čudna bića pokazuje kakvi oni jesu, a kakvi bi trebali biti. Stoga neobični stvorovi zapravo djeluju kao zrcalo, makar i *via negationis*, i kao putokaz. Jer ne treba tumačiti *da* je nešto loše, već *kako* i *po čemu*.

Hildegardine su vizije uvijek polifunkcionalne i redovito su spoj različitih žanrova i tipova diskursa. LVM je istodobno i književno djelo po svojoj dramatičnosti i maštovitosti, izboru stilskih figura (česti su npr. poliptoton i paregmenon, antiteze, dijade i trijade, retoričko pitanje, sinestezija, a proza joj je izrazito ritmizirana) – ali je ono i teološko djelo: moralno, didaktično, pastoralno, eshatološko, čak i dogmatsko.

Govori se kroz alegoriju, personifikacije i čudesno – upravo se time privlači pozornost, »očudnjuje« se tematika – i pomoću toga se omogućuje širi pogled i dublje razumijevanje – upravo kroz zamagljivanje pojave se čine očiti-ma. No što začuđuje ujedno je i poticajno, potiče na razmišljanje i dešifriranje!³³ U tom procesu dešifriranja leži ključ estetskog dojma koji LVM može potaknuti. Poimanje ružnoga i lijepoga ovdje je dakako više teološko i pastoralno nego tjelesno ili koje se odnosi na osjetila. Ima li se na umu činjenica kako je LVM bilo namijenjeno i tomu da bude štivo u refektoriju, brojna se druga pitanja nameću oko mogućeg učinka pročitano-g i čuvenog na emotivni habitus i odgovor primatelja.

³² Hildegardino poimanje stvorenog svijeta može se razabrati iz njezina djela obično nazivanoga *Physica*, koje u odnosu na druga srednjovjekovna prirodno-filozofijska djela ima znatne osobitosti. Usp. npr. Ortrun RIHA (ur. i prev.), *Hildegard von Bingen: Heilsame Schöpfung – die natürliche Wirkkraft der Dinge. Physica*, Eibingen – Beuron, 2012. Neki se od tamo iskazanih stavova u odnosu na narav pojedinih životinja ogledaju i u LVM.

³³ Bez obzira na to sagledavaju li se personifikacije apriorno kao alegorija ili ne, a s obzirom na pitanje o prisutnosti »fiktionalnoga« u vizijama, treba u vezi s Hildegardinim opusom istaknuti ono što smatra Sonja Glauch: »sind doch einige bedeutende Werke wie Dantes *Commedia* oder die Visionsbücher der Hildegard von Bingen am ehesten als 'signifikative' und 'theologische' Fiktionswerke zu beschreiben«, Sonja GLAUCH, *Fiktionalität im Mittelalter, revisited*, u: *Poetica: Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft*, 46 (2014.), 107.

Kao i u drugim svojim vizijama, i u LVM njemačka vizionarka povezuje jednoznačnost pojmova s višeznačnošću slika.³⁴ Ljudski je jezik nedostatan da govori o Bogu i transcendenciji te se stoga utječe simboli i metaforici. Međutim, simboli su uvijek višeznačni i ambivalentni pa ih valja tumačiti: zato nakon opisa slikovitih, uzbudljivih bića i njihovih riječi redovito slijedi interpretacija i objašnjenje.

Zaključak

Hildegarda je u LVM stvorila u znatnoj mjeri individualan bestijarij ili *antropomenažeriju*: spoj ljudskog i ne-ljudskog u maštovitim slikama te u pregnantnim, tipičnim monolozima. Likovi koji se pojavljuju su antropomorfi. U navedenim se odlomcima, u kojima se nadopunjuju gledanje i slušanje, prepoznaju *izgled* životinje ili čovjekolikih stvorenja i *riječi i osjećaji* čovjeka, ljudskih mana. Tu ne treba tražiti neku »zoološku istinu« sa suvremenoga biološkog stajališta jer životinje u LVM funkcioniraju kao specifično srednjovjekovno zrcalo.³⁵ Mističarka pred unutarnje oči primatelja na dojmljiv način oslikava (da parafraziram Grgura Velikoga) kakvi jesmo i kakvi ne bismo smjeli biti. Pred sobom ona *vidi* grijehe i nedostatke, ona *vidi* u njima odraz ljudskih slabosti. Međutim, dulji poučni i pobudbeni iskazi kreposti koje negiraju i poništavaju »animalizirane« grijehe jesu poziv, upozorenje, pouka, dakle nešto što primatelj tek treba učiniti, preuzeti, prihvatiti. Životinje i monstrumi već jesmo, a kreposti tek trebamo prihvatiti. Slike služe tomu da se nešto pred-oči, u namjeri da se slika iz stvarnog života i/ili iskustva pojedinca preseli pred unutarnje oči srca i razuma – osjećajima i asocijacijama nabijene Hildegardine slike nadalje se u tumačenjima razlažu u specifičnom didaktičnom postupku. Tako se u LVM spajaju poticajna fantastična slika s odmjerenim teološkim i moralnim pojašnjenjem, oblikujući ono što je njezin tipičan postupak: spojiti vizionarsko, teološko-(moralno)poučno s književnim izrazom.³⁶

³⁴ Usp. Maura ZÁTONYI, *Hildegard von Bingen*, 130.

³⁵ Na koncu LVM čita se i ovo: »Onome tko ima pravu vjeru, Bog će kao kroz prozor ili kao kroz zrcalo pokazati čudesa« – »Vnde quandiu rectam fidem habet, Deus illi miracula sua quasi fenestraliter et quasi per speculum manifestat«, Angela CARLEVARIS (ur.), *Hildegardis Liber Vite Meritorum*, 291. Tu se zatječe zanimljiva Hildegardina latinska novotvorina *fenestraliter*, koja se može prevesti tek otprilike: »kao kroz prozor«, »poput pogleda kroz prozor«.

³⁶ Upravo kako je Margot Schmidt naslovlila zbornik već spomenut u bilješci 2, tj. da je riječ o povezivanju dubine promišljanja o Bogu te nastojanja oko književnog izraza.

Zato Hildegarda kao zaključak svake od pet velikih vizija ponavlja: »Qui autem uite desiderium habet, in illa uerba hec percipiat ac ea in interius *cubiculum cordis* sui recondat« te »et fidelis his attendat et ea in memoriam bone scientie componat« – dakle, trebalo je čuveno/pročitano sačuvati u skrovitom mjestu u srcu (poetično: u ložnici srca!), unutarnjoj prostoriji srca i u dobrom (!) sjećanju, te se ponašati u skladu s tim sadržajima i poukama.

U tom smislu u LVM zapravo uvijek nešto ostaje zakriveno ili skriveno, primatelj je upućen da slijedi *via symbolica* i da iznova promišlja ono što je čitao ili čuo. Primjerice, dok je oslikavanje grijeha neumjerenosti izgledom vuka dosta uobičajeno i odmah razumljivo, miješana bića izazivaju čuđenje i nelagodu. Ono što se uz pojedine životinje veže ili kako se doživljavaju ovdje se dijelom dovodi u pitanje baš tim kombinacijama i riječima. Nadalje, zbunjujuće je da životinja govori i da iskazuje ljudske osjećaje i misli, te da tako pokazuje svoju »ćud« – one su srdite, neumjerene, jogunaste, prevrtljive i neskromne. Kroz *animalno*, Hildegarda iz Bingena u LVM progovara o duboko *ljudskom* značaju grešnosti. Naime, ona ne »sudi« životinje niti im pridaje moralne kvalitete – životinje nisu zle, one naprosto »jesu« krvoločne, otrovne, lijene ili razdražljive – takve su po svojoj prirodi (*natura*), a ne po nekom svojem »izboru«. Izbor između dobra i zla – primjerice između proždrljivosti i umjerenosti – nešto je što je dano samo čovjeku. Stoga i životinje u ovdje analiziranu djelu imaju tek deriviran »moralni značaj« po nekim analogijama, ali ne po sebi samima. One mogu postati »zle« ako ih se gleda s ljudskoga zrenika, kad počinju govoriti i iskazivati ljudske misli i riječi – tada su tek personifikacije lošega i pokvarenoga. Upravo su tad poput glasnogovornika ljudskih slabosti jer su oljuđene.

Čovjek se, ponavljamo, nalazi u stalnoj borbi Dobra i Zla, neprestance se mora odupirati iskušenjima Zloga i kajati se, hrabriti se primjerima iz Svetog pisma i života svetaca. Čovjek je po Božjoj ljubavi i milosti postavljen u središte stvorenog svijeta pa njegova i dobra i loša djela odjekuju čitavim kozmosom. Međutim, odvrćanjem od zadanog puta čovjek postaje odmetnik, radije slijedi požudu i grijeh nego Boga. On zaboravlja na Boga (o tome svjedoči personificirani gušter koji se oslanja na oblak!), oslanjajući se na vlastite snage i uzdajući se u prolazno. Kao suprotnost tomu i kao lijek takvom ponašanju, poziv što ga poetično, maštovito i dramatično vizionarsko djelo kao LVM upućuje jest da se u svemu stvorenju stalno prepoznaje Bog i njegova milost, ali i njegove zapovijedi. Sav je stvoreni svijet plod Božje ljubavi, a na vrhuncu stvaranja je čovjek. Kroz dva pada – kroz pad Lucifera i kroz pad Adama u svijet je ušlo Zlo, a čovjek je pozvan da mu se stalno odupire i da pristaje uz Dobro. To je zapravo središnja misao svih djela sv. Hildegarde iz Bingena.

LVM pruža primatelju specifičnu antropologiju koja kroz bujnu simboliku drugih stvorenja, a osobito životinja i kroz njihov asocijativni potencijal nastoji oživjeti moralnu i vjersku pouku i pružiti čovjeku začudno, ali vrlo poticajno zrcalo. Svatko se tu može prepoznati. Zoomorfna i antropomorfna oblička što ih u viziji gleda mogu na prvi pogled djelovati zastrašujuće i opasno, no sve valja čitati kroz prizmu svjetla spasenja koje je obećano svima koji se pokaju i obrate na put dobra.

Summary

ZOANTHROPOMORPHISM IN THE VISION OF ST. HILDEGARD OF BINGEN

Marija-Ana DÜRRIGL

Old Church Slavonic Institute
Demetrova 11, HR – 10 000 Zagreb
duerrigl@stin.hr

In her work Liber vitae meritorum (The Book of the Rewards of Life, BRL), written probably between 1158 and 1163, German visionary, theologian, writer, and composer St Hildegard of Bingen (1098–1179) describes in imaginative and dramatic images a vision of the conflict of sin/fault and virtues. Apparitions in the vision are presented in anthropomorphic and zoomorphic way, so the apparitions can be called anthropo-zoomorphic because they look like animals while verbalising human thoughts and feelings in human language. Some of them look like one or more animals and some are a junction of an animal and a human being, for instance a young man and a crab. These represent sins that are brought to life and that pronounce impressionable monologues in which they present and justify themselves. Invisible virtues are replying to them and chastising them from a cloud. Apart from these descriptions, Hildegard also offers individual, poetic, and theologically-based interpretations of the appearance of these beings, i.e., how can individual sins be described through an appearance – actually an image – of an individual animal. These are regularly animals from the real world and not mythological beings. Through what belongs to the animal world, Hildegard of Bingen speaks about the deeply human significance of sinfulness and in her work Liber vitae meritorum creates a unique anthropomenagerie within the context of European medieval literature.

Keywords: Hildegard of Bingen, vision, sins, allegory, animals, human being.